

**Öztürk, Rıdvan (2014), *Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri*, Palet Yayınları, Konya, 495 s.,
ISBN 978-605-5262-43-3**

Gökhan Ölker*

Afganistan, resmi adıyla Afganistan İslam Cumhuriyeti Orta Asya'da yer alan ve denize sınırı olmayan bir ülkedir Orta Asya'da bulunur ama etnik ve kültürel bağlarından dolayı bazı kaynaklar tarafından Orta Doğu'da kabul edilir. Doğu ve güneyde Pakistan, batıda İran, kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, doğuda da ufak bir sınırla Çin ile çevrilidir.

Coğrafya olarak uzun bir süre Türk hâkimiyeti altında kalan Afganistan 1747 yılında Afganistan devletinin kurulmasıyla siyasi bağlamda Türk hâkimiyetinden çıkmıştır. 18. yüzyılın sonuna kadar hanlıklar halinde yönetilen bu bölge günümüze kadar birçok savaşın ve çıkar çatışmasının merkezi haline gelmiştir. Günümüzde de iç karışıklıkların ve çekişmelerin kucağındadır.

Afganistan'ın bizim açımızdan en büyük önemi orada yaşayan Türk boylarından kaynaklanmaktadır. Afganistan'a şu anda Peştunlar, Türkler (Özbek, Hazara, Türkmen, Kırgız, Kazak, Kızılbaş ve Karakalpak) ve Tacikler olmak üzere üç ana etnik grup hakimdir. Son on yılda Türkiye'ye okumaya gelen öğrenciler sayesinde Afganistan Türkçesi adı altında Afganistan'da yaşayan Türk lehçeleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Nergis Biray'ın *Türkiye'deki Afgan Kazakları Ağzı*; Çetin Pekacar'ın *Pamir Kırgız Türkleri Ağzı*; Murat Akyüz'ün *Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek Edebiyatının Tarihi Gelişimi ve Faryab Edebi Muhiti*; Mevlüt Gültekin ve M. Asıf Yoldaş'ın birlikte hazırladığı *Afganistan Özbekçesi-Türkçe Sözlük* bu alanda yapılan başlıca çalışmalardır.

Afganistan Türkçesi üzerine ülkemizde en çok emek sarf eden bilim insanlarından biri hiç şüphesiz Rıdvan Öztürk'tür. Bu güne kadar *Afganistan Türkmenlerinin Ferhengi Encümeni ve Güneş Dergisi*; *Afganistan Türkmencesi Metinlerindeki Eksiz Ad Tamlamaları*; *Afganistan Türkmencesinde Türkmence Standart Dışı Şekiller*; *Afganistan Türkmencesi Metinlerinde -TI Geçmiş Zaman Eki*; *Diliçi Anlaşılrlılığın Kullanılmasında Afganistan Türkmencesine Ait*

* Yrd. Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi Öğretim Üyesi, golker@gmail.com

Bir Şiir Örneği; Afganistan Türkmencesi Yazımında Q -(ق) ~ Ğ -(غ) Meselesi; Türkistan'dan Türkiye'ye Kelime Göçü Örneği "Cigi Cigi" başlıklarıyla çeşitli bilimsel dergilerde yedi araştırma makalesi yayınlamıştır. Yazarın 2010 yılında Afganistanlı Türkmen Şairleri Antolojisi adlı eseri Konya Çizgi yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

Biz bu yazımızda Rıdvan Öztürk'ün *Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri* adlı eserini tanıtmaya çalışacağız.

Eser *Giriş, Kaynakça ve Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri* olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, eser oluşturulurken takip edilen metot ayrıntılı olarak anlatılmış ve bu süreçte karşılaşılan zorluklardan bahsedilmiştir. Daha sonra ise çalışmaya konu olan metinlerin aktarımında kullanılan Yeni Özbek alfabesi, Afganistan Özbek Alfabesi ve Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını gösterir çeviri yazı alfabe sistemi bu bölümün içine yerleştirilmiştir.

Giriş bölümünde *Afganistanlı Özbek Şairleri* başlığı altında Afganistan ve oradaki Türk dili ve edebiyatı üzerine geniş bir inceleme sunulmuştur. *Afganistanlı Özbek Şairleri* başlığı, girişin içinde ayrı bir ana başlık gibi ele alınmış ve kendi içerisinde şu başlıklara ayrılmıştır.

- 18. yüzyıla kadar bölgede Türk dili ve edebiyatı
- 18-20. yüzyıllar arasında Afganistan'da Türk dili ve edebiyatı
- İki dillilik ve resmîyet
- Muhacirlik
- Eserlerin korunması ve karşılaşılan zorluklar
- Şiir mahfilleri ve geleneğin sürdürülmesi
- Şairlerde dil ve kimlik vurgusu
- Şairlerde vatan duygusu
- Şiirlerde işlenen diğer konular
- Kullanılan nazım türleri
- Afganistan'da Türkçe matbuat ve "Yulduz"

Öztürk, Elhac Muhammed Kazım Emîni'nin "Afganistan'daki Türkî Matbuating Kıskaçı Tarihi" adlı yazısını çalışmayla alakalı olması ve yeni araştırmacıların hizmetine sunmak düşüncesiyle yer yer kısaltarak "*Afganistan Dîlinin Geçmişî ve Bugünkü Hali*" başlığı altında Türkiye Türkçesine aktarmış ve bu bölümde okuyucunun hizmetine sunmuştur.

Kaynakça bölümünde, eser oluşturulurken faydalanan kaynaklar ve Afganistan'da yayımlanmış divanlar verilmiştir. Ayrıca eserde kullanılan kısaltmalar da bu bölümde gösterilmiştir.

Çalışmanın asıl bölümü *Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri* başlığı altında verilmiştir. Yüz yirmi sekiz şairin hayat hikâyeleri ve şiirlerinden örneklerin ele alındığı bu bölümde şiirler çeviri yazı alfabesiyle Afganistan Özbek alfabesinden Özbekistan’da kullanılan yeni Özbek alfabesine, daha sonra da mümkün olduğu kadar şiirin ahengine sadık kalınarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Eserde yer verilen şairler şu şekildedir:

| | |
|--|--------------------------------------|
| Abdülhad Hakyar | Elhac Seyid Nizameddin Hamuş |
| Abdülhamid Age | Elhac Seyid Tacdar Haşimi |
| Abdülkerim Nikray | Fakirî Mısrabadî |
| Abdülkuddüs Erkin | Fazlulhak Yolçı |
| Abdülmukim Mukim | Ferişte Ziyayi |
| Abdülmümin Hamid Faryabi | Fevziye Yelda |
| Abdurrauf Nefir Faryabî | Gulamali Dilsuz |
| Abdurreşid Mahdum Çestî | Gulam Muhammed Mahdum “Hadim” |
| Abdüsselam Asım | Gulam Nasir Nadimzade |
| Abdüşşükür Mihnet | Gulam Sahi Karizade |
| Ahmed Fehim Erkin | Gulam Sahi Vekilzade Yurtdaş Andhoyi |
| Ahmed İşçi | Gül Ahmed Tanış |
| Ahmedullah Arab | Hacı Muhammed Fenur |
| Allahberdi Tahiri | Hamidullah Bütün Haydari |
| Asife Şadab | Huday Nazar Abir |
| Aysultan Hayri | Huşeng-Peygir Kuyaş |
| Azizullah Bütün | Hümeyra Mahzun Kazizade |
| Celeleddin Kıyami | Hümeyra Rastagar |
| Cemile İsar | Kadı Muhammed Ekrem Mürur |
| Damolla Abdülkerim | Kari Begmurad Gurbet |
| Dilcan Yoldaş | Kari Muhyiddin Rahimi |
| Ebulhayr Hayri | Kari Seyfullah Sengin |
| Elhac Damolla Aşurkul Feyzi | Kari Şerefüddin Şeref |
| Elhac Mir Ahmed Emin Kurbet | Kübera Keyvan |
| Elhac Mirza Muhammed Yahya Nedim Kaysari | Latife Samedi |
| Elhac Muhammed Arif Mübeşşir Hatibzade | Marya Sezavar |
| Elhac Muhammed Eşref “Azimî” Andhoyi | Masume Sevinç |
| Elhâc Muhammed Kazim Emîni | Mevlana Abdülğani İlmî |
| Elhac Seyid Muzafferüddin Han | Mevlana Muhyi Kandahari “Hokandi” |

| | |
|-------------------------------------|---|
| Mevlana Abdürreşid Cevheri | Necmüddin Ayan |
| Mevlevi Kari Nimetullah Feyzani | Nesime Savlet |
| Mevlevi Muhammed Nazar Lehif Tatar | Numan Kardeş |
| Mihriye Mihri | Sadreddin İntizar Cevizcani |
| Mir Alimbek Samimi | Sefiyullah Nedim |
| Mirza Pirimkul | Salih Muhammed Hassas |
| Mirza Yezdan Kul | Salih Muhammed Salah |
| Mollâ Abdullah Miskin | Sayire Yakubzade |
| Molla Muhammed Ali Fakiri | Semiullah Eminoğlu Nimeti |
| Molla Muhammed Kul Miskin | Seyfeddin Nuri |
| Molla Muhammed Mukim Mukimi Andhoyi | Seyid Abdulgafur Meftun Kaysari |
| Muhammed Âlim Kuhken | Seyid Abdulhekim Şer'i Cevizcani |
| Muhammed Asif Mirât | Seyid Ahmedşah Devleti |
| Muhammed Azim Azimi | Seyid Azizullah Ülfeti |
| Muhammed Emin Metin Andhoyi | Seyid Esedullah Beşşaş |
| Muhammed Emin Uçkun | Seyid Fazıl Gamgin |
| Muhammed Eslem Güdaz | Seyid Gavseddin Mecnun Kaysari |
| Muhammed Eşref Şerifi | Seyid Gulam Sahi Razi |
| Muhammed Humayun Hayri | Seyid Hidayetullah Ahmedi |
| Muhammad İbrahim Tinmes | Seyid Kurban |
| Muhammed İshak Sena | Seyid Muhammed Âlim Lebib |
| Muhammed Kerim Nezihi Cilve | Seyid Muhammed İsmail Müşfik |
| Muhammed Rahim İbrahim | Seyid Muhammed Naim Uygun |
| Muhammed Refik Fıtrat Ergeş Uçkun | Seyid Siraceddin Kani |
| Muhammed Refik Kadiri | Seyid Taceddin Taşkın Bahayi |
| Muhammed Salih Ahi | Seyid Yakub Tali |
| Muhammed Sencer "Ömer" | Seyyare Samedi |
| Muhammed Sıddık Mahfi | Şah Gulam Ahmedi |
| Muhammed Yahya Hafizi Cevizcani | Şefika Seha Yolçı |
| Muhammed Yasin Hemrah | Şefika Yarkın "Dibac" |
| Muhammed Yunus Nalan | Şerafeddin Şeref "Damolla Bidil" |
| Muhammed Yusuf Revanyar | Şeyh Muhammed Süleyman Mehcur "Miçan Hil" |
| Nazar Muhammed Neva | Tac Muhammed Musteid |
| Nebiyye Mustafazade | Yezdankul Yemini Andhoyi |
| | Zikrullah İşanç |

Toplam 495 sayfa olan, Konya’da Palet yayınları arasında çıkan eser Günümüz Afganistan Özbek dili ve edebiyatı üzerine çalışma yapacak olanlara anahtar niteliğinde bir başvuru eseri olarak gözükmektedir. Afganistan’da Özbek asıllı oldukları belirtilen fakat Özbek Türkçesiyle şiiri olmayan şairler esere dâhil edilmemiş, sadece Özbek Türkçesiyle şiirler yazmış şairler ele alınmıştır. Bunun yanında bazı şairlerin birçok şiirine ulaşılrken bazı şairlerin neredeyse hiç şiiri bulunamamıştır. Bu yüzden de her şairin, eğer mevcutsa, en fazla üç şiiri esere dâhil edilmiştir. Üçten az şiiri ele geçen şairlerin mevcut şiiri ne kadarsa onunla yetinilmiştir. Eserde şiirlerine ulaşılrp da hayatı hakkında bilgi edinilemeyen pek az şaire ise eserde yer verilmemiştir.

20. yüzyıl itibarıyla hayatta olan şairlerden başlayarak günümüzde yaşayan şairleri de kapsayan eser, Afganistan’da Özbek Türkçesiyle şiirler yazan şairleri tespit edip bir araya getiren en hacimli çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Adları kaynakçada zikredilen ve daha önce bu tarzda yayımlanan eserlerin hiçbirinde bu sayıda şaire yer verilmemiştir.

Bundan başka eser, 20. yüzyılın başından günümüze kadar olan zaman diliminde Afganistan’da Türk dili ve edebiyatının durumunu ve bu dil aracılığı ile kendilerini ifade edenlerin duygularını, düşüncelerini, yaşadıklarını, arzu ve isteklerini birinci ağızdan yansıtmaktadır. Bu bakımdan çalışma, Türkiye’deki Afgan ve Afganistan algılamasının da doğru bir zemine oturulmasına yardımcı olacaktır.

Eser bir diğer yönü ile Türkiye’deki Türk dili ve edebiyatı araştırmacılarına eş zamanlı olarak Afganistan’daki, başta Özbekler olmak üzere, Türk soyluların dili, edebiyatı ve kültürü ile karşılaştırmalarda bulunabilecekleri bir malzeme sunmaktadır. Ayrıca Özbekistan ile Afganistan’daki Özbek Türkçesi ve bu Türkçe ile meydana getirilmiş edebiyat arasında benzeşen ve varsa ayrışan yönler için gerekli verilerin bir ayağı ortaya konulmuş olacaktır.

Eserde, Arap harfli şiirleri bugün Özbekistan’ın kullandığı yeni Özbek alfabesine aktarma yoluna gidilmiştir. Bu şiirlerin Türkiye Türkçesine aktarımları da karşılarında verilmiştir. Bu bakımdan eser Afganistan, Özbekistan ve Türkiye araştırmacılarına ve okuyucularına bilgi sunmaktadır. Eser, alfabeti bakımından da ortak dil ve anlayış için atılmış somut bir adım özelliği taşımaktadır.

Türk dili ve edebiyatının yanı sıra Türk dünyası ortak dil ve alfabe düşüncesine katkıları yadsınamaz olan bu çalışmadan dolayı Rıdvan Öztürk’e teşekkür eder çalışmalarının devamını dileriz.